

**DACTYLORCHIS TRAUNSTEINERI,
SMALBLADIGE ORCHIS**

door
S. J. DIJKSTRA

In een bijdrage: „De orchideeën van de Brunsummerheide” noemt de heer Hilgers de systematiek van *Dactylorchis traunsteineri* een zeer duistere zaak en de verwarring in de literatuur groot. Jammer dat Hilgers van deze gelegenheid geen gebruik gemaakt heeft enkele ophelderingen te verschaffen, want zo ingewikkeld is deze kwestie toch niet. Erger is het feit dat bij een foto van *D. traunsteineri* een nederlandse naam geplaatst werd die voor deze soort niet van toepassing is, nl. Bosorchis. De wetenschappelijke naam die bij Bosorchis behoort is *Dactylorchis fuchsii*, een soort die plaatselijk vrij veel voorkomt op het krijt, terwijl *D. traunsteineri* in Limburg een bewoner is van vochtige plaatsen en van hoogveenresten. Wil men aan deze laatste soort een nederlandse naam geven dan is deze Smalbladige orchis. Door deze naamverwisseling is de kans op verwarring genomen. De welwillende lezer zal wel begrepen hebben dat een orchideeënbloem niet viertalig, maar zestalig is (p. 108).

Nu zou men door een kleine rectificatie in een volgend Natuurhistorisch Maandblad deze zaak wel weer recht kunnen zetten, maar hoeveel lezers nemen daar kennis van? Bovendien hebben een aantal instanties aan de bundel opstellen over de Brunsummerheide samengewerkt en de lezers die geen lid van ons Genootschap zijn lopen het gevaar dat ze nooit enige opheldering zullen ontvangen, tenzij wij erin zullen slagen hen ook lid van ons Genootschap te maken. Ook lijkt het mij wel toe dat wij verplicht zijn aan deze bijzondere orchideeënsort die wat Nederland betreft, behalve op een enkele plek in Noord-Brabant, uitsluitend in Limburg gevonden werd en door een Limburger opgemerkt werd, meer aandacht te schenken.

Het is de grote verdienste van de heer de Wever, arts te Nuth, geweest dat hij op een aantal plaatsen in het veengebied en soms in talrijke exemplaren, een orchidee opmerkte die

tot nu toe aan de aandacht van de botanici ontsnapt was, zowel van nederlandse als belgische en duitse onderzoekers, want de soort kwam ook voor in het aangrenzende veengebied. Zeer verdienstelijk was dat hij deze soort *Orchis traunsteineri* noemde. Deze werd door hem beschreven en afgebeeld in het Jaarboek van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, 1913.

Deze soort was natuurlijk wel uit het buitenland bekend en voornamelijk van Centraal Europa. Zijn naam is ontleend aan Traunstein, apotheker te Kitzbühl, Zuid Beieren, de klassieke vindplaats van deze soort. Merkwaardig is dat in dit gebied twee plaatsen voorkomen met de naam Traunstein. Natuurlijk komen van deze soort een aantal vormen voor. Eén onderzoeker is bescheiden en beperkt zich tot slechts twee vormen, één vorm groeit op zure bodem, een andere komt voor op basische grond. Anderen onderscheiden veel meer varia-

Dactylorchis traunsteineri, Smalbladige orchis.

foto: S. J. Dijkstra

ties, een verschijnsel dat in de botanie heel algemeen is en vooral bij de orchideeën in het bijzonder, zeer algemeen te constateren valt. Men kan zich goed voorstellen dat orchideeën welke op geïsoleerde plaatsen, zoals venen, alpendalen, enz. groeien allerlei kleine nuances gaan vertonen.

Systematici die daar lust in hebben kunnen evenveel variaties beschrijven als er individuen zijn, immers geen blad aan een boom is gelijk aan een ander. Of de wetenschap met het opstellen van een groot aantal variaties gebaat zal zijn is een tweede.

In de loop der jaren gaat de Wever twijfelen aan de juistheid van de door hem gegeven naam aan deze soort. Vermoedelijk heeft hij materiaal ontvangen uit het buitenland, mogelijk zelfs levende planten, want hij had zeer veel buitenlandse connecties en niet onmogelijk is het dat hem planten gestuurd werden van een kalkrijke bodem, welke hij dan gaat vergelijken met die van de veengrond uit Brunssum. Hij constateert verschillen en verandert de naam in *O. pseudotraunsteineri*, dus in de „niet echte traunsteineri”.

Intussen heeft Vermeulen, 1949, Nederlands Kruidkundig Archief, 50, p. 227 een orchidee beschreven die volgens hem een nieuwe soort is en deze de naam *Dactylorchis deweveri* genoemd.

Echter in Natuurhist. Maandblad, jrg. 41, 1952 no. 3, komen Grégoire, Janssen en Prick tot de conclusie dat deze *D. deweveri* dezelfde soort is als die welke de Wever *O. traunsteineri* noemde, waardoor er voor één soort twee of zelfs drie namen bestaan, waarvan slechts één gehandhaafd kan worden.

De belangrijkste vraag die eerst opgelost moet worden is deze: behoort de soort door de Wever het eerst beschreven tot *O. traunsteineri* of niet? In het eerste geval moet de naam luiden *O. traunsteineri*. Tenslotte komt Vermeulen, 1958, Flora Neerlandica, I, 5, p. 68 tot de conclusie dat de limburgse planten werkelijk tot *traunsteineri* behoren en hij handhaaft dan ook de naam *Dactylorchis traunsteineri*.

De naam *Dactylorchis* moet nog even verklaard worden. Het was reeds lang bekend dat de soorten die men tot het geslacht *Orchis* rekenende in twee groepen uiteen vielen, nl. in soorten:

A. waarvan de knol bol- of eivormig is, waarbij een blad de bloeiwijze in een jong stadium omhult en waarbij de schutbladen klein, vliezig en zelden groen van kleur zijn.

B. waarvan de knol handvormig (zelden enkelvoudig en dan in een lange wortel uitloopt), waarbij het bovenste blad klein is en nooit de bloeiwijze omhuld heeft, terwijl de schutbladen, bladachtig en groen zijn.

De soorten die tot groep A behoren behouden de naam *Orchis*, die van groep B krijgen de geslachtsnaam *Dactylorchis*. Daar de Smalbladige orchis tot groep B behoort wordt zijn naam *Dactylorchis traunsteineri*. Of men deze splitsing van *Orchis* al of niet aanvaardt, is in dit verband niet zo belangrijk.

Wel mag er nog wel even op gewezen worden dat leergierige amateurs geen orchideeën moeten uitgraven om de vorm van de knol te controleren, de beide andere factoren die betrekking hebben op het bovenste blad en het schutblad zijn voldoende voor het onderscheid tussen *Dactylorchis* en *Orchis*.

Bij het determineren van orchissoorten wordt soms gevraagd of de stengel hol of massief is. Om dit te bepalen behoeft men de stengel niet af te plukken, men kan die wel controleren door in de stengel te knippen.

Na in grote trekken de geschiedenis van de benaming van *Dactylorchis traunsteineri* weergegeven te hebben nog even heel in het kort het aantal ondersoorten waarin deze verdeeld wordt. Vermeulen onderscheidt de ondersoort *traunsteineri. sphagnicola* en *deweveri*. De eerste werd in Limburg niet gevonden en deze kunnen we dus buiten beschouwing laten. De twee laatste werden hier wel aangetroffen en hun onderlinge verschillen berusten voornamelijk op lengte- en breedteverhoudingen van de onderste bladeren, op eigenschappen die men in het veld wel kan nagaan. De onderverdeling van *Dactylorchis traunsteineri* is dus vrij eenvoudig en veel eenvoudiger dan die bij *Dactylorchis maculata*, gevlekte orchis.

Tenslotte na de naamgeving en zijn onderverdeling in ondersoorten iets over de plant zelf met een korte beschrijving.

De plant bereikt een lengte van ca. 20-30 cm, de stengel is meestal massief (in tegenstelling met *D. incarnata*, vleeskleurige orchis), maar naar boventoe een weinig hol. Er zijn in de

Dactylorchis incarnata, Vleeskleurige orchis.

foto: S. J. Dijkstra

regel slechts 2-4 normale bladeren en 1 of 2-3 bracteeachtige (afhankelijk van de ondersoort); deze bereiken in de regel de basis van de bloeiwijze niet (weer afhankelijk van de ondersoort). De normale bladeren zijn erg smal, lijn- tot lancetvormig, hun grootste breedte is iets onder het midden, vaak zijn ze duidelijk gekield, iets gevouwen, met een kapvormige spitse top. Ze staan vaak boogvormig van de stengel afgericht (*D. praetermissa*, Rietorchis en *D. maculata*). Gevlekte orchis hebben een groter aantal bladeren en deze zijn veel breder). De bladeren van de Limburgse exemplaren zijn groen en ongevlekt. De bloeiwijze is meestal los van bouw, met ongeveer 7-9 bloemen (soms echter meer en dan is de bloeiwijze dichter). De bloemen zijn vrij groot (in tegenstelling met die van *D. incarnata*), licht paarsrood, rose of grijsviolet. De lip is ongeveer even lang als breed, de middenlob breder dan die bij *D. maculata*. Het

honingmerk bij de limburgse exemplaren bestaat uit stipjes en streepjes. De bloeitijd is juni-juli hetgeen later is dan die van de soorten waarmee hij verwisseld zou kunnen worden. Tenslotte is zijn standplaats hier in Limburg hoogveen.

Zoals uit de literatuur wel bekend is zijn de soorten uit de venen en vochtige beemden en weiden in Limburg heel sterk achteruit gegaan en dit geldt wel in het bijzonder voor *D. traunsteineri*, die misschien hier wel verdwenen is. Wel heeft de Wever veel herbariummateriaal verzameld en dit heeft men hem achteraf wel kwalijk genomen. Echter zeer ten onrechte, want wat is namelijk het geval?

Een rijke vindplaats werd onverwachts bestemd voor steenstort van Sm. Hendrik en Emma. Nu kan men wel trachten enkele exemplaren te redden door ze elders op een voor hen geschikt terrein over te planten, maar iedereen die dit wel eens geprobeerd heeft met wilde planten, kent de moeilijkheden hieraan verbonden.

Trouwens als men kennis genomen heeft van „De ontluistering van de Brunsummerheide” dan is het wel duidelijk dat daar wel geen geschikte en veilige plaats te vinden zal zijn.

Behalve herbariummateriaal zijn er voorzover mij bekend is slechts enkele foto's van deze soort uit Limburg aanwezig, nl. één van de Wever, 1913 en één van mij welke onlangs afgebeeld werd. Beide geven een zeer goed beeld van deze soort. Bovendien kreeg ik nog vier foto's van de Wever ter inzage welke aanwezig bleken te zijn in het fotoarchief van het Natuurhistorisch Museum. Deze dragen als onderschrift *Orchis pseudotraunsteineri* en werden dus gemaakt in de latere jaren.

Mochten lezers van dit artikel menen dat er toch nog exemplaren van deze soort in Limburg of in de aangrenzende gebieden voorkomen dan ben ik natuurlijk gaarne bereid hun determinatie te controleren.

Om teleurstellingen te voorkomen, de soort die in een veentje even voor Baraque Michel groeit en wel voor *D. traunsteineri* gehouden wordt, is *D. praetermissa*. Deze soort, de Rietorchis werd enkele jaren geleden door mij opgemerkt in Zuid-Limburg, waar hij in enkele tientallen exemplaren zich reeds verscheidene jaren weet te handhaven.